

erdiko kaiera

Literatura

Luis Berrizbeitia

Poeta ezagutzen genuen. Zoperna jenerala (1987) irakurri genion lehenengo, eta Eremu karroinduak (1992), ondoren. Aspaldiko lanak, egileak isilaldian iraun duen denbora handian ere gogoan hartzeko modukoak. Beharrik, eskutik heldu eta plazara ekarri zigun Koldo Izagirrek Luis Berrizbeitia XX. mendeko Poesia Kaietetan. Oraindik orain, berriz, 2008ko Nobel sari Jean-Marie Gustave Le Clézioaren *Désert* lanaren itzulpena kaleratu du: *Basamortua* (Elkar). Poetaren esku finak kontu handiz zizelkatu duen prosa alditan beirazkoa, hizkuntza totala oinarri: tradizio kultua, perpausen josteta, berben hautu doa.

MIEL A. ELUSTONDO

Argazkiak: Zaldi Ero

«Gehiegi egiten diogu muzin gure tradizioari»

Basamortua irakurri eta "ezin dotorea- go itzulia" da nire baitako irakurlearen lehenengo hitza. Liburu-dendara joan, saltzaileari –irakurle handia bera– nire bozkarioa zabaldu, eta haren zaputza: "Baina ez da erraza". Jakin nahiko nuke zer iritzi duen itzultzaileak.

Ni beldur, halere, irakurle gehiago izango direla zure lagunaren iritzikoak, gauzak hotz kontsideratuta testu hau ez baita irakurgai samur-samurra, tarteka ahalegin bat eskatzen duena baino. *Basamortuaren* itzulpenaz esango dizut niretzat biziki lan zail eta nekosoa izan dela eta emaitzak ez nauela erabat asetzen. Testua beti hobetu nahia da itzultzaile guztien zigorra. Liburuari berari buruz, aldiz, esango dizut hura irakurri duten gehienek, nik barne, esaten dutena: eleberri bikaina dela, maila, tonu, estilo eta giro ezberdinez osatutako arte-lan mamitsu eta zirraragarria.

Karlos del Olmo itzultzaileak honela idatzi du iruzkina, EIZI Eren webgunean: "Ez da di-da batean hasi eta buka azkendu daitekeen itzulpen arina; halako poesia zama bat daroa lepoan". Poesia zama horixe begintzen zait eder lan honetan.

Pozten naiz liburu honen alderdi poetikoa eder gertatu izana, horrek esan nahi baitu jatorrizko testuaren edertasuna ez dela osoki galdu frantsesetik euskararako bidean. Karlos del Olmoren iritziari dagokionez, ados nago, salbu barrokismoaren kontuan. Niretzat barrokia Góngora eta Lezama Lima dira, baina ez Le Clézio. Le Clézio idazle sofistikatu eta estetizista da, frantses hizkuntzaren unibertso erretorikoan edoskia. Konbinazio horretatik heldu den idazkera ezin izan daiteke sinplea, baina ez du zertan barrokia izan. Nik esango nuke estilo landu, dotore, fin eta poetikoa

darabilela, eta itzulpenean horixe islatzen saiatu naiz, barrokismotan erori gabe.

Zein da *Basamortua* eleberriko hizkuntzari euskaraz eman nahi izan diozun tornua?

Lanari lotzerakoan erabaki nuen baliatuko nuen tresna linguistikoa *euskara totala* izango zela. Niretzat euskara totala da euskararen sinkronia eta diakronia osoa barnean hartzen duen euskara eredu, euskalki guztiak eta euskara idatziaren garai historiko guztiak biltzen dituen, ez ordea bertuosismo antzuzko su artifizial putzetan indarrak –itzultzailearenak nola irakurlearenak– alferrik akitzeko, bai zik eta hizkuntzaren baliabide posible guztiak orekaz eta antzez konbinatuz, adierazkortasuna, komunikazio indarra eta diskurtsibitatea ahalik eta urrutien eramateko. Euskara totalaren kontzeptua funtsezkoa zait eta beti saiatzen naiz aplikatzen nire lanetan, baina zoritxarrez akats bat dauka: bere korrelato kontzeptuala –euskaldun totala– ez da existitzen. Errealitate diglosiko higatu honetan, gauden kinkan, hizkuntzaren ezaguera partzialez osatutako hizkuntz komunitate herbal bati eredu total bat proposatzeak estrategia zentzugabea irudi lezake, baina nik horretan Borges-en *dictum* existentzialistari jarraitzen diot: harea gainean bizi gara, baina eraiki dezagun harkaitz gotor baten gainean bizi bagina bezala.

Menturaz tradizio kulturearen ezagutza, perpausen josteta eta berben hautu doia ditu oinarri zure idazteko manierak, dela zeuretik ari zarenean, dela itzulpen lanean?

Hori da nire apustu eta helburua eta horretara biltzen da funtsean arestian aipatu dizudan euskara totalaren afera: tradizioa erroetik ezagutzea eta hizkuntzari ahalik eta zehaztasun handiena ematea, zer ere baita asmoa eta haren arabera tresnak baliatzea. Susmoa daukat gaur egun estandarizatutako hizkuntz ereduak sobera mugatzen dituela gure aukerak, sobera traba eta beldur barreiatzen dituela hizkuntza baliatzen dugunon artean eta, nolabait, gehiegi egiten diogula muzin gure aurrekoek menderen mende eraiki duten literatur tradizio eta ondare prosodikari. Aski da behako bat ematea gure

“Itzultzailearen gurdiari bi zalditiratzen diote, nola diren leialtasuna eta gozotasuna. Idazleari leialtasuna zor zaio, baina irakurleari gozotasuna, ulerterraztasuna. Zaldi horietako bat sobera balakatzegatik bestea jelisten bazaizu gurdiak ez du egingo aurrera”.

klasikoen lanari, ohartzeko hiru ardatzen inguruan eraikitzen zutela estiloa: komunikazioa, indarra eta ederra. Ohartzen bazara, horiek dira erretorika onaren zutabeak. Trinitate saindu horri gehitzen zioten tradizioaren ezaguera sakona eta zentzu estetiko sendoa eta emaitza izaten zen batere konplexurik gabeko hizkera landu, ausart, koloretsu eta adierazkorra. Ez dut esan nahi Elkanoko Lizarraga edo Jussef Egiategiren antzera idatzi behar dugunik –ni baitako ergela ez da hain ozarra–, baina ondo legoke baldin haien malgutasun, konplexurik eza eta askatasunetik zerbait berreskuratzen saiatuko bagina, zokora boteaz itoak gauzkaten zenbait gerruntze normatibo eta kokiltasun induzitu.

Eleberrian bi garai ageri dira, bata egungoa, iragan izan bat bestea. Bigarren horretan nabarmen egiten du gora tesuaren poetikotasun mailak. Molde ezberdinetan jardun behar izan duzu itzultzen?

Gure garaitik hurbilago dagoen hari narraitiboan, zeinatan konatatzen zaizkigun Europako modernitatearen eta bere herriko sustrai tradizionalen artean zatikatua bizi den XX. mende erdiko neskatxa amazigh baten zalantzak eta gogoetak, beldurrak eta ametsak, ibilera fisiko nola izpirituzkoak; zati horretan, diot, lirismoa hezia dago, agertzen da tarteka han-hemen, baina nagusi da gizarte moderno industrialaren deskripzio gordin eta idorra, eta narrazioa errealitate kamuts horretatik zerbait goratzen edo aldentzen den kasuetan maizago izaten dira zurrumbilo onirikoak hegaldi lirikoak baino. Aldiz, eleberraren beste hari narraitiboan, XX. mende hasierako Saharako herri natiboen bizimodu eta kultura, pentsaera eta filosofia xehatzen zaizkigun pasarte horietan, lirismoak toki gehiago hartzen du, herri horien konkista odoltsuaren goiti-beheiti historikoen deskripzio hotz, ia notarialarekin nahasten. Ez da asko nekatu behar ohartzeko idazleak bere ikuspegi idealizatu eta erromantikorearen argiaz edertzen duela herri natiboen iragan galduaren deskripzioa eta, aldiz, gordintasun, itsuskeria eta laztasunezko pintzelkadak XX. mende erdiko Marseilla bezalako hiritzar industrial masifikatu, lohi eta bihozgea

deskribatzeko gordetzen dituela. Dikotomia horretan oinarritzen dira kritikari batzuk Le Clézio idazle manikeotzat jotzeko. Beste batzuek, krudelagoak, idazle naif bezala ekarzen dute arrazoi beragatik.

Nola bizi izan duzu zure baitan itzultzaile/sortzailearen egitekoa lan honetan? Zein neurritan da itzultzailea itzurtzaile?

Abiapuntuko hizkuntza eta xede hizkuntza elkarren ahaide hurbil direnean ez litzateke egon behar tarte handirik itzurgintzarako, bestela arriskua dago premia gabeko iruzurra egiteko egileari eta irakurleari. Aldiz, bi hizkuntzak hain senide ez direnean, edo arrunt izaera ezberdineko sistematik direnean, iruditzen zait onar daitekeela laxoago aritzea, esaterako ordain zuzen-zuzenak bilatzerik ez dagoenean perifrasiak eta moldaketak egiteko aukera emanez. Itzultzailearen gurdari bi zaldik tiratzen diote, nola diren leialtasuna eta gozotasuna. Idazleari leialtasuna zor zaio, baina irakurleari gozotasuna, ulerterraztasuna. Zaldi horietako bat sobera balakatzegatik bestea jelisten bazaizu gurdiak ez du egingo aurrera: testuak ostikoka erabiliko ditu batean idazlea eta bestean irakurlea, edo biak batera, eta azkenean bide zuzenetik aldaratuko da. Horregatik, itzulpengintzan sorkuntzarako irriztu bat ezinbestekoa da, fideltasuna kostahala-kosta atxiki beharrez xede hizkuntzan zorrotzegiak gerta daitezkeen ertz batzuk leuntzeko baino ez bada ere. Eta, aitortu dut, itzulpen honetan nik ere lizentzia gutxi batzuk hartu ditut testuaren orga euskararen bide xuxenetik eramateagatik.

Itzultze lan gaitza egin duzu, batere ez erraza.

Lexikoa izan da gauza zailena. Kasik esaldiz esaldi egiaztatzen ibili beharra zein den hitz baten forma arautu estandarra eta haren ortografia. Eta gero, hori dira eremu semantiko

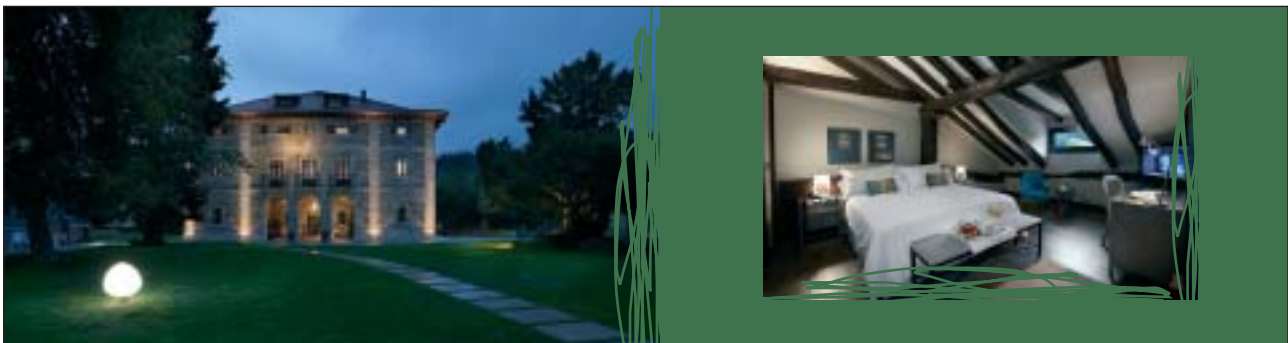
“Erabaki nuen liburu hau itzultzeko baliatuko nuen tresna linguistikoa euskara totala izango zela. Akats bat dauka: euskaldun totala ez da existitzen”

itsuak ere, euskaraz oraindik kurrimenturik ez duten hitzen euskal sinonimoak bilatu eta tarteak asmatu beharrak, asmatuei zaporea eta sinesgarritasuna eratziki beharrak... Lantegi ikaragarria da lexiko sinesgarri, ulergarri eta zaporetsua finkatzeko kontu hori, baina zorionez izan dut laguntzaile galantik, hala nola Xabier Mendiguren eta Itxaro Borda, eta uste izatekoa da ez dudala astakeria gehiegi egin. Anekdotak gisa esango dizut lexiko aldetik infinituki zailagoa gertatu zaidala Marseillan kokatutako pasarteak itzultzea basamortuan kokatutakoak baino. Liburuaren protagonista bezala, ni ere beti egoten nintzen basamortura begira, haren biluztasun lexikoko babesera noiz itzuliko zain.

Zergatik erabaki duzu erlatibozko esaldietako aditz laguntzailearen gainean azentua ezartzea?

Irakurketa errazteko. Menpeko esaldiak pilatzen direnean, perpausen segida sobera luzatzen denean edo perpaus bat, laburra izanagatik, anbigua gerta daitekeenean, komeni da makulu grafiko bat izatea jakiteko nola irakurri esaldia. Edozein hizkuntza seriok hala egiten du: ulergarritasun arazo bat formula ortotipografiko baten bidez konpontzeko modua badago, adosten da formula hori, aplikatzen da, eta fini arazoa. Esaldi bat oker ulertzeko arriskua badago, obligazioa dago arrisku hori minimizatzeke eta horretarako behar diren tresnaguztiak erabiltzeko. Hala ez egitea suizidioa da. Halere, bakoitza libre da nahi duen bezala jokatzeko eta nik neuk, aukeran, ez nituzke menpeko esaldi guztietako erlatiboak tildez markatuko. Baina koherentziaren amoreagatik liburu honetan erabaki zen denetan jartzea eta, okerrak salbu, hala atera da. ■

arola.com Luis Berrizbeitiarekin izandako solasaldiak eman zituen une interesgarri gehiagore. Gure webgunean dituzu irakurgai.

HOTELA IRIARTE JAUREGIA *****

Bidania (Bidegoian) Gipuzkoa • Tel.: 943681234
www.iriartejauregia.com